

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Kennis, macht en moraal : de productie van wetenschappelijke kennis over de economische effecten van migratie naar Nederland, 1960-2005

van de Beek, J.H.

Publication date
2010

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van de Beek, J. H. (2010). *Kennis, macht en moraal : de productie van wetenschappelijke kennis over de economische effecten van migratie naar Nederland, 1960-2005*. Vossiuspers - Amsterdam University Press. <http://nl.aup.nl/books/9789056296261-kennis-macht-en-moraal.html>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Voorwoord

Bij sociaal-wetenschappelijk onderzoek is de persoon van de onderzoeker een belangrijk onderzoeksinstrument. Daarom worden de uitkomsten van onderzoek beïnvloed door de normatieve opvattingen, empirische uitgangspunten en het wereldbeeld van de onderzoeker. Puur objectief en waarde vrij sociaal-wetenschappelijk onderzoek is om die reden uitgesloten. Men moet het echter naar mijn mening wel nastreven en daarom is het goed als sociale wetenschappers reflecteren op hun rol in het onderzoek (Bourdieu 2004). Daarom geef ik hier een reflexieve toelichting van mijn onderwerpkeuze.

Het idee voor het proefschrift dat nu voor u ligt ontstond tijdens de afronding van mijn studie culturele antropologie aan de UvA. Ik wijdde mijn afstudeeronderzoek aan het Nederlandse asieldebat en asielbeleid in de jaren negentig van de vorige eeuw en één hoofdstuk handelde over de economische dimensie. Toen ik in 1999 begon met de dataverzameling, kwam ik er tot mijn verbazing achter dat er nauwelijks Nederlands onderzoek bestond naar de economische effecten van immigratie. Aanvankelijk had ik het vermoeden dat het gebrek aan migratie-economisch onderzoek te maken had met de ‘politieke correctheid’ die in Nederland heerste in de jaren tachtig en negentig ten aanzien van alles dat te maken had met immigratie en immigranten. Men kan het zich in deze tijd – waarin het politiek correct is om niet politiek correct te zijn – wellicht haast niet meer voorstellen, maar eind jaren tachtig, begin jaren negentig was het een tijd waarin positief denken over immigratie de norm was. Wie dat niet deed was al snel verdacht. Nu is het zo dat men in het algemeen van dergelijke taboes pas hinder ondervindt als men ze overtreedt. Voor mensen die bepaalde taboes hebben geïnternaliseerd kan het zelfs aanvoelen dat deze taboes helemaal niet bestaan. Bij mij was dat echter niet het geval en sinds de tijd dat ik enigszins politiek bewust raakte – ergens eind jaren tachtig – ben ik dan ook herhaaldelijk onzacht in aanvaring gekomen met bovengenoemde politieke correctheid. Voor mij is die politieke correctheid dan ook heel reëel geweest. Ik vond dat vervelend en bovendien schadelijk voor de maatschappij omdat het allerlei prangende problemen buiten de politieke agenda hield. Vandaar mijn aanvankelijke vermoeden dat politieke correctheid had gezorgd voor een hiaat in de productie van kennis over de economische effecten van immigratie naar Nederland.

Dat vermoeden vormde voor mij een goede motivatie om mijn promotieonderzoek te doen, maar bracht ook twee problemen met zich mee. In de eerste plaats was mijn vermoeden gebaseerd op de impliciete aanname dat zonder voornoemde politieke correctheid er meer migratie-economisch onderzoek in Nederland zou zijn geweest. Met andere woorden: ik wilde iets onderzoeken dat er niet was geweest, maar er in een ander politiek en maatschappelijk klimaat wel had kunnen zijn. Dat is uit de aard der zaak nogal moeilijk. In de tweede plaats brengt een dergelijk vermoeden het gevaar met zich mee dat men naar een bepaalde uitkomst toe gaat redeneren. Men gaat dan schijnbaar objectief te werk, maar feitelijk gaat men (onbewust) teleologisch te werk en ‘vindt’ men aan het eind van het onderzoek dat politieke correctheid ‘inderdaad de grote boosdoener is’.

Om beide problemen het hoofd te bieden heb ik het onderzoek heel breed opgezet. Negen verklarende variabelen worden (kwalitatief) onderzocht op hun verklarende

kracht. Ik heb studie gemaakt van het sociaal-economisch beleid en van het beleid inzake immigratie en integratie, van immigratiebewegingen en van de structuur en de conjunctuur van de (inter)nationale economie, van het raakvlak tussen wetenschap en beleid, van het minderhedenonderzoek en van de ontwikkeling van de economische discipline in Nederland en daarbuiten, van de beschikbaarheid van relevante data en van de internationale migratie-economische literatuur. Die brede aanpak heeft er voor gezorgd dat dit proefschrift een kloek werkstuk is geworden, maar heeft me naar ik meen ook behoed voor dwalingen en eenzijdige verklaringen. Sterker nog, dit proefschrift laat zien dat politieke correctheid inderdaad een belangrijke rol heeft gespeeld, maar dat het slechts één van de factoren is geweest; zeker zo belangrijk waren bijvoorbeeld ontwikkelingen binnen de economische discipline, de beschikbaarheid van data en wijzigingen van het raakvlak tussen wetenschap en beleid.

Een belangrijke grond voor voornoemd vermoeden werd gevormd door mijn overtuiging dat met name niet-westerse immigratie voor Nederland economisch onvoordelig is. Dat uitrekenen zou te pijnlijk zijn geweest. Ongewenste kennis dus, die ook niet strookte met het heersende multiculturele discours over de ‘verrijking’ die immigratie met zich mee zou brengen. Een belangrijke aanleiding voor dit proefschrift is dan ook dat ik het onbegrijpelijk vond dat naar een verschijnsel met een dergelijke economische *impact* zo weinig economisch onderzoek gedaan werd. Ik vond dat zelfs zo’n gemis dat ik in eerste instantie zélf op basis van bestaand buitenlands onderzoek de economische effecten van immigratie voor Nederland wilde bepalen. Daar heb ik vanaf gezien omdat ik in 2003 – aan het begin van het promotietraject – op de hoogte raakte van het feit dat het CPB met een immigratierapport zou komen dat naar verluid behoorlijk kritisch zou zijn. Gelukkig maar, want daardoor kon ik mij concentreren op het metaonderzoek.

Dit brengt ons direct op het volgende punt: reeds vóór en vooral ook door het schrijven van het proefschrift had ik veel kennis verzameld over de economische effecten van immigratie. Die kennis was uiteraard nodig om de experts goed te kunnen interviewen, maar brengt ook het probleem met zich mee dat ik onvermijdelijk allerlei economisch-inhoudelijke opvattingen heb over immigratie, bijvoorbeeld ten aanzien van de kosten en baten van immigratie en de spanning tussen immigratie en verzorgingsstaat. Het is dan ook onvermijdelijk dat mijn economisch-inhoudelijke opvattingen interfereren met de analyse op metaniveau. Ik ben mij daar steeds bewust van geweest en kan niet anders zeggen dan dat ik voortdurend naar beste eer en geweten geprobeerd heb *bias* te voorkomen.

Iets soortgelijks geldt voor mijn onvermijdelijke politieke opvattingen over immigratie. Er is mij meer dan eens tegengeworpen dat mijn promotieonderzoek irrelevant is omdat onderzoek naar de economische effecten van immigratie irrelevant is. De redenering is dan dat de meeste immigratie naar Nederland niet om economische, maar om humanitaire redenen plaatsvindt en dat economisch onderzoek ernaar dus geen zin heeft. Het tegenargument is dat dit maar net afhangt van de normatieve uitgangspunten en empirische aannamen die men er op nahoudt en daarom is het goed die van mij kort te noemen. Ik ga uit van het grote en voor de nabije toekomst blijvende belang van de mondiale politieke ordening van soevereine staten, de onwenselijkheid van migratievrijheid en de noodzakelijkheid om het nationaal eigenbelang als uit-

gangspunt te nemen bij het immigratiebeleid. Niet een ‘mondiale zorgplicht’ (Tholen 1997; 1998) die voortspruit uit de ‘mateloze naastenliefde van het Christendom’ (Moyaert 1998), het marxisme of andere indirect op het christendom geënte heilsleren, maar een ‘plicht tot nationale zelfzorg’ dient het uitgangspunt van het toelatingsbeleid te vormen. Minimale randvoorwaarden voor een dergelijk toelatingsbeleid zijn het voortbestaan van de ‘politieke cultuur’ en het veiligstellen van de ‘economische reproductie’ (aldus Habermas geparafraseerd in Tholen 1998). Wat mij betreft dient het nationaal economisch eigenbelang dus een hardere randvoorwaarde voor het migratiebeleid te vormen dan het naleven van internationale verdragen. Vanuit dit perspectief heeft economisch onderzoek naar immigratie altijd zin, op welke gronden die immigratie ook plaatsvindt. Metaonderzoek naar het Nederlandse migratie-economische onderzoek en naar de perspectieven van waaruit dit onderzoek al dan niet plaatsvindt is als gevolg daarvan ook altijd een zinvolle bezigheid.

De vraag is of zo niet teveel wordt uitgegaan van de rechten van de ingezetenen van het gastland en te weinig van de rechten van aspirant-migranten. Dat brengt mij tot de laatste belangrijke aanleiding voor mijn promotieonderzoek; ik vind en vond het Nederlandse immigratiebeleid nogal onevenwichtig. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het asielbeleid. In principe belooft Nederland iedere wereldburger op te nemen die kans ziet naar Nederland te reizen en aannemelijk kan maken dat hij politiek vluchteling is. In potentie gaat het om honderden miljoenen mensen. Nederland kan en wil die belofte echter niet waarmaken en daarom worden asielzoekers met allerlei (on)eigenlijke middelen geweerd. Zoals elders in dit proefschrift wordt beschreven leidt dat tot perverse uitkomsten, waarmee de belangen van Nederland en de betrokken asielzoekers geschaad worden. Met het huidige immigratiebeleid wordt een irrealistisch grote verantwoording genomen voor aspirant-migranten, waardoor de belangen van reeds ingezetenen (inclusief legaal aanwezige immigranten) veronachtzaamd worden. De paradox is dat het nationaal eigenbelang – meer dan in internationale verdragen gesteld humanitair plichtsbefes – een waarborg vormt voor het welzijn en het sociaal-economisch succes van immigranten, omdat de laatsten voorwaardelijk zijn voor de politieke stabiliteit en economische bloei in het gastland.⁹ Bovendien kan het nastreven van het nationaal eigenbelang prima gecombineerd worden met altruïstische motieven (zoals het opvangen van vluchtelingen), mits dat zo gebeurt dat Nederland daar (tenminste) niet slechter van wordt. Paradoxaal genoeg zou de absorptiecapaciteit van Nederland dan wel eens groter kunnen zijn dan onder het huidige beleid het geval is. Merk op dat hierachter een consequentialistische ethiek schuil gaat, waarbij de gevolgen van beleid zwaarder wegen dan de normatieve regels waarop het beleid gestoeld is.

Tot slot enige woorden over de omgeving waarin ik gedurende mijn promotieonderzoek werkzaam ben geweest. Het mag dan zo zijn dat het in Nederland de laatste jaren politiek correct is om niet politiek correct te zijn als het om immigratie gaat, aan de Faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen (FMG) van de Universiteit van Amsterdam is dat gelukkig geenszins het geval. De keerzijde daarvan is echter dat daar nog wel de politieke correctheid ‘oude stijl’ heerst. Nogal veel mensen hebben een uitgesproken linkse signatuur. Ook intern wordt die politieke eenzijdigheid soms als knellend ervaren. De voorzitter van één van de afdelingen van de FMG klaagde tijdens een *workshop* op een internationaal congres publiekelijk dat ‘iedereen binnen zijn af-

deling links was'. Die eenzijdigheid bevordert de discussie niet en het dominante discours is dan ook nogal links. In mijn ogen is deze universiteit dan ook niet echt de plaats voor vrijdenkers die het zou moeten zijn. Men krijgt bij het uiten van ongewenste opvattingen nog vrij gemakkelijk stempels als 'extreemrechts' of 'nazi' opgedrukt, weet ik uit eigen ervaring. Dit heeft een prettige omgang met de meeste mensen gelukkig niet in de weg gestaan, temeer daar ik ook geen querulant wil zijn en zinloze discussies meestal mijdt. Ook moet gewaakt worden voor een al te eenzijdige beeldvorming. Aan de ene kant gebeuren er soms vervelende dingen, zoals die ene keer dat een IMES-medewerker mij na afloop van een IMES-lunchseminar over mijn proefschrift vroeg 'of ik soms extreemrechts was'. Aan de andere kant ben ik op de ASSR als promovendus aangenomen ondanks, of wellicht dankzij, het feit dat ik mijzelf op het sollicitatiegesprek aanpreef als 'beslist niet politiek correct op het gebied van immigratie'. Ook kreeg ik nog voor mijn promotie door het IMES een positie als *post-doc* aangeboden. Bovendien heeft die omgeving me wel scherp gehouden. Voortdurend was er een innerlijke stem die vragen stelde als: *Wat zou men er op de UvA van denken?*, *Welke tegenargumenten kan ik verwachten?* en *Waarom denk ik dit eigenlijk?* Deze hele reflexieve exercitie is uit die kritische zelfondervraging voortgekomen.

Rest mij om een aantal mensen te bedanken die hebben bijgedragen aan de totstandkoming van dit proefschrift. In de eerste plaats mijn promotoren John Grin en Jan Rath, die altijd voor me klaar stonden, me bijstuurden als het nodig was, maar me verder toch heel vrij lieten. Hun hulp en begeleiding heeft enorm bijgedragen aan de goede afloop van het onderzoek en de kwaliteit van het eindproduct. Verder gaan mijn gedachten uit naar Hans Sonneveld, die tijdens de voor veel promovendi verplichte crisis halverwege zeker wist dat ik de top zou halen, al zou het waarschijnlijk wel 'een kronkelig bergpad worden'. Hans, bedankt voor je vertrouwen! Daarnaast wil ik José Komen bedanken voor haar hulp bij het schrijven van een onderzoeksvoorstel voor een vervolg op dit promotieonderzoek. Zij maakte me wegwijs in de wondere wereld van de subsidieaanvragen. Ook wil ik mijn 'derde lezer' Jan Willem Duyvendak bedanken, wiens (meta)kritiek mij steeds scherp hield.

Voorts wil ik mijn erkentelijkheid uitspreken aan alle geïnterviewden zonder wie dit onderzoek niet mogelijk was geweest: Eduard Berg, Yvonne Bernhardt, Eduard Bomhoff, Elco Brinkman, Dennis Broeders, Joop de Beer, Hans Dijkstal, Han Entzinger, Rob Euwals, Pieter Lakeman, Adriana Marshall, Philip Muus, Jan van Ours, Jo Ritzen, Coen Teulings, Arie van der Zwan, Bernard van Praag & Justus Veenman. In het bijzonder wil ik Harry van Dalen, Joop Hartog, Hans Heijke, Carlo van Praag en Hans Roodenburg bedanken voor het interview, hun medewerking aan de *workshop* en het redigeren van een aantal stukken. Ook mijn zeer gewaardeerde collega en schrijver van een sterk verwant proefschrift Peter Scholten wil ik bedanken voor het bij de *workshop* inbrengen van zijn expertkennis aangaande het minderhedenonderzoek. Daarnaast wil ik Teun Bijvoet, Anneke Dammers, Miriam May en Hermance Mettrop danken voor hun hulp bij allerlei praktische zaken, in het bijzonder het organiseren van de *workshop*. Tenslotte wil ik Ilona Paulis bedanken voor de vele gesprekken op meta-niveau en het redigeren van een aantal (Engelstalige) teksten.

Verder wil ik enkele mensen bedanken die in meer indirecte zin hebben bijgedragen. Allereerst mijn 'virtueel kamergenoten' (onder het motto 'zoals de promovenden

dus thuis tikt, tikt hij nergens' werkte ik veel thuis) op de ASSR: Floris Noordhoff – voor wie ik de eer had als paranimf te dienen – en Corina Hendriks, die voor mij hetzelfde wil doen. Ook de nieuwe bewoners van kamer B0.19 wil ik bedanken voor hun gastvrijheid; toen ik allang geen recht meer had op een eigen werkplek mocht ik van Bouchra Arbaou, Eline van Haastrecht en Tjerk Jan Schuitmaker van tijd tot tijd van hun kamer en computers gebruik maken.

Tot slot wil ik mijn zus Eva bedanken die mij als paranimf zal bijstaan in mijn laatste uren als promovendus. En natuurlijk mijn lieve vrouw Janny die langer dan voorzien moest leven met een promovendus wiens proefschrift 'bijna af' was. Janny: dank voor je begrip en ik heb begrip voor je sporadische onbegrip! En *last but – certainly – not least* mijn jongens Berend & Boris voor hun immer afleidende en relativerende aanwezigheid.